

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

JANUSANSIKTETS POTENTIALITET

EN STUDIE MELLAN ERFARENHETSROM OCH
FÖRVÄNTNINGSHORISONTER

MANDA GABRIELSSON

Kandidatuppsats i Idé- och lärdomshistoria
Termin: HT 2010-2011
Handledare: Christine Quarfood

ABSTRACT

Title: The potentiality of the Janus face: between spaces of experience and horizons of expectation

Author: Manda Gabrielsson

Year: Fall 2010–2011

Level: Bachelor degree

Department: Department of Literature, History of Ideas, and Religion

Supervisor: Christine Quarfood

Summary:

This essay will discuss the Roman God Janus, as a figure of speech, in four different texts written by Publius Ovidius Naso, Michel de Montaigne, Francis Bacon and Elijah Fenton. The Janus figure could also illustrate the relationship between the past, the present and the future, because of the attributes of looking back and forward, in both space and time, that Janus was said to possess. Reinhard Koselleck's ideas of space of experience and horizon of expectation will be used as an analytical approach, thus creating a dual purpose for this essay. On one hand to understand texts about Janus, which implies an understanding of the changes over time associated with the history of ideas of Janus, and on the other the past's importance in relation to the future, which includes an understanding of Janus via Koselleck's thesis about the change in relationship between experience and expectation.

The question formulations are as follows: How has the Janus motive changed over time in the researched texts? How can the literary use of Janus show the changed relationship between the space of experience and the horizon of expectation, and in a wider context between the past and the future? Janus has gone from being a physical presence, as the arcs of the Forum Romanum in ancient Rome, to becoming a tool for authors, one that spans many literary rooms. Janus' linguistic form has consequently changed in the same way as the historical constructs, that previously funneled the collected experience into one expression, in a double-sided form, to mostly contain anticipations and expectations, with an emphasis on the forface side of Janus. Janus' literary form can thus in itself indicate how the relationship between experience and expectation have changed with the modern times.

Key words: Janus, spaces of experience, horizons of expectation, past, present, future

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INTRODUKTION	4
Inledning, syfte och problemformulering	4
Frågeställning	5
Begreppshistoriska utgångspunkter	5
Material och disposition.....	7
BAKGRUND	9
Tid och historia - en språklig dimension	9
Erfarenhetsrum och förväntningshorisont - två nutida kunskapskategorier.....	10
ANALYS	12
Etymologi - rester av en svunnen tids historiska verklighet	12
Konturen av ett dubbelsidigt ansikte - utmed flera kontinuerliga rum.....	13
Det förflutnas närvaro i minnet - en kroppslig aspekt	15
Janus som grepp - ett redskap till havs utmed sanningens kust.....	17
En ödesmättad framtid - vid inledningen till kommande tidevarv.....	19
DISKUSSION	21
Den nya tiden - modern times, les temps modernes.....	21
Janus litterära resa - en vandring, en trädning, en omvandling	22
Janusansiktets potentialitet.....	25
Avslutning.....	27
LITTERATURFÖRTECKNING	28

INTRODUKTION

Inledning, syfte och problemformulering

Den här uppsatsen ska behandla den romerska guden Janus liv i litteraturen. Det är en undersökning om hur Janusansiktet som en litterär bild har traderats vidare i olika texter, använts och avspeglats, bearbetats och förändrats, över tid. Janus implicerar också möjligheten att studera och belysa relationen mellan det förflutna, det samtida och det framtida eftersom Janus ytterst tillskrevs den fiktiva möjligheten, att samtidigt kunna blicka både bakåt och framåt, i såväl tid som rum. En del av Reinhart Kosellecks historieteoretiska och begreppshistoriska texter, med betoning på dennes forskning om sambandet mellan tid och historia, kommer därmed också att studeras.

Tidsbegreppet hos Koselleck sammanvävs med sociala och historiska handlingar, med människors olika sätt att erfara och föreställa sig historien och med människors olika sätt att utforma och tradera denna historia, genom språket. Kosellecks kunskapskategorier *Erfahrungsraum* och *Erwartungshorizont*, det vill säga, *erfarenhetsrum* och *förväntningshorisont*, visualiserar detta spänningsfält mellan det som kan läsas, förstås och tolkas och det som måste levas, uthärdas och utkämpas. I den här uppsatsen kommer dessa kunskapskategorier att användas som ett analytiskt grepp för att gripa tag om olika författares användning av Janus och ringa in den tidsbundna aspekten av Janus båda ansikten. Reinhart Koselleck accentuerar samtidigt den språkliga användningen av Janus eftersom de historiska begreppen inrymmer såväl erfarenhet som förväntan, och med Kosellecks ord, bär Janusansikten.¹ Koselleck har alltså använt sig av Janus för att beskriva och förtydliga sin egen begreppshistoriska teori.

Det infinner sig med andra ord ett dubbelt syfte i den här uppsatsen. Dels att förstå texter om Janus, vilket innebär en förståelse av Janus idéhistoriska förändring över tid, och dels att förstå det förflutnas betydelse i relation till det framtida, vilket innefattar en förståelse av Janus via Reinhart Kosellecks tes om det förändrade förhållandet mellan erfarenhet och förväntan. Det är en form av hermeneutisk cirkel som sluter sig omkring erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten eftersom dessa begrepp i sig påminner om, och skulle kunna beskrivas som, två sidor av Janus dubbelsidiga ansikte. Det sker en växelverkan mellan det förflutna och det framtida, mellan erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten och mellan analytiska verktyg och utsnitt ur texter, och det är däremellan som Janus befinner sig, *in media res*. Just som en huvudidé, *i händelsernas mitt*.

¹ Reinhart Koselleck, *Einleitung*, ur *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band 1, utgiven av Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck, Stuttgart 1972, s XV. "Entsprechende Begriffe tragen ein Janusgesicht."

Frågeställning

I sammanhanget kan två centrala frågeställningar nystas fram, som inbegriper denna uppsats dubbla syfte, och som betonar tidsaspekten av Janus dubbelsidiga ansikte.

Hur har Janusmotivet förändrats genom dess tradering i de undersökta texterna?

Hur kan den litterära användningen av Janus belysa det förändrade förhållandet mellan erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten, och i ett större sammanhang mellan det förflutna och framtiden?

Därmed förväntas inte bara Janusansiktets innehållsmässiga förändringar komma upp till ytan, utan även Janusansiktets mer betydelsebärande förändringar. Tanken är inte att de stora epokenas berättelser ska appliceras på Janus, och att ytterligare några varv på den stora slipstenen ska dras, utan snarare att det lilla utsnittet med den slipade kniven ska skära och tangera Janusansiktets karaktäristiska uttryckssätt, vilket inte nödvändigtvis behöver följa utmed den övriga tidens mer generella tankebanor. Det intressanta är inte bara att olika författare har valt att använda samma figur, utan *hur* de valt att fylla figurens innehåll, att samma yttre form har kunnat passa till så många olika infallsvinklar och argumentationsstrategier.

Begreppshistoriska utgångspunkter

Det är med en metodologisk medvetenhet som Reinhart Kosellecks begreppshistoriska teori används i den här uppsatsen, även om det framförallt är den historiska tidsdimensionen i begreppen som betonas. Det begreppshistoriska studiet, så som bedrivs i *Geschichtliche Grundbegriffe* (1972), utgörs av gamla, historiska begrepp som redan användes under antiken, som överlevt till den moderna tiden, och som ännu kvarstår i en nuvarande samtid. Begrepp som registrerar övergången mot den moderna världen studeras med avseende på vilka historiska innebörder som ännu finns kvar hos begreppet, vilka som med tiden har försvunnit och eventuellt ersatts med nya.² I så motto följer den här uppsatsen en sådan begreppshistorisk linje. Till skillnad från de historiska begreppen betecknar Janus namnet på en romersk gud som först senare antagit en begreppslig form. I dessa textsammanhang används samtidigt Janus dubbelsidiga ansikte i mer bildlig, illustrativ bemärkelse och skulle därav kunna rubriceras som en metafor. Det är någonstans mellan begreppet och metaforen som Janus rymmer, vilket är anledningen till att Janus betecknas som ett *litterärt motiv*.

Janus dubbelsidiga ansikte utgör ett bildligt uttryck i språket, alldeles som en metafor, men en metafor beskrivs som ett påstående som avviker från bokstavligt tal, där "likhet uppfattas mellan fenomen som konventionellt uppfattas som olikartade."³ En metafor kan också ses som "ett sätt att begripa någonting i termer av någonting annat."⁴ Det är en betydelse som närmar sig den språkliga användningen av Janus. Till skillnad från den konstruerade metaforen, som skapats i syfte att

² Helge Jordheim, *Läsningens vetenskap: utkast till en ny filologi*, översättning Sten Anderson, Gråbo 2003, s 156-157.

³ Henrik Björck, *Teknisk idéhistoria*, Göteborg 1995, s 40-41.

⁴ Björck, s 42.

beskriva och tydliggöra någonting genom en bildlig liknelse, utgörs Janus av en myt, ett ursprungligt motiv som sedermera använts som en illustrativ liknelse. Det råder alltså ett omvänt förhållande mellan metaforen och det litterära motivet. Den metaforiska liknelsen övergår till myt först när den har konventionaliserats.⁵ Janus dubbelsidiga ansikte betecknas som ett litterärt motiv eftersom det är ur myten som det språkliga uttrycket bildats och inte tvärtom.

Janusmotivet omfattas inte bara av abstrakta, innehållsmässiga benämningar och beteckningar, utan motivet sträcker sig samtidigt utöver tid och rum. I syfte att beskriva, betona och förtydliga dessa tids- och rumsdimensioner hos Janusmotivet har uppsatsförfattaren skapat sina egna begrepp *faktiv* och *fktiv*. Det är en distinktion som avser skillnaden mellan Janus faktiva, konkreta materiella uttryck och Janus fiktiva, språkliga uttryck i olika textsammanhang. Det litterära motivet ringar också in dessa aspekter av Janus dubbelsidiga ansikte, eftersom det *litterära* ger en antydning om de språkliga delarna medan *motivet* ytterst består av mer föreställande, bildliga komponenter.

⁵ Björck, s 43.

Material och disposition

Det är svårt att söka efter ett namn i de enorma textmassor som utgör mänsklighetens vid ord bundna historia, varvid slutsatsen måste dras, att allt detta material inte har kunnat ögnas igenom. Det bibliografiska sökandet, som begränsats av uppsatsens omfång, har omständigheterna till trots ändå varit omfattande, men med resultatet att endast några enstaka texter funnits där Janus omnämns. Därutöver kan flera med Janus samtida, romerska texter omnämnas, som förvisso berör Janus men som endast knapphändigt beskriver dennes mytologiska innehåll.

Publius Ovidius Naso var en romersk skald som mer detaljerat återberättade myten om Janus i sin ofullbordade förteckning över den romerska kalendern, *Fasti*. Ovidius betonar också de tidsbundna aspekterna av Janus dubbelsidiga ansikte, som utgör premisserna till den här uppsatsen. De texter som därefter har valts ut, berör på ett eller annat sätt, det förflutnas förhållande till framtiden. Michel de Montaigne, som var en fransk författare och filosof, reflekterar över sin egen annalkande ålderdom med viss anknytning till Janus, i essayen *Sur des vers de Virgile* (1588). Francis Bacon, engelsk filosof och statsman, studerar kunskapens framtida möjligheter i sin essay *A Critique on the more Ancient Philosophers* (1620), varvid Janus omnämns. Poeten Elijah Fenton använder sig av Janus i sin dikt, *A Wish to the New Year* (1705), med betoning på kommande tider. Det är med andra ord fyra relativt jämförbara texter, två essayer och två dikter, som i den här uppsatsen kommer att studeras.

I sammanhanget kan också en dissertation från 1742 nämnas, där det omtalas att den holländske humanisten Gerardus Joannis Vossius, i *De theologia gentili* (1641), menade "att Janus med de två ansiktena, inte var någonting annat än en symbol för kungen, vars uppgift det är att känna till det förgångna, för att därav långt i förväg, förutse de tider som komma skall."⁶ Det är en text som i det följande inte kommer att behandlas eftersom den är skriven på latin. Det är också en stor del av den förmoderna litteraturen, fram till 1500, som är utesluten av den anledningen.

De texter som sedan valdes bort, eftersom de inte berörde tidsaspekten, utgör den återstående delen av det insamlade materialet. William Shakespeares karaktär Iago svär vid Janus, varmed denna karaktärs dubbelspel i *Othello* (1604), illustreras.⁷ Janusansiktet antar mer monstruösa former hos John Milton, i *Paradise Lost* (1667), där den skara av keruber som vaktade ingången till Paradiset, med sina fyra ansikten vardera, var dubbla Janus lika, täckta av otaliga ögon som kunde beskåda allt.⁸ I Gotthilf Heinrich von Schuberts *Die Symbolik des Traumes* (1814), beskrivs människans dubbla natur som Janus båda ansikten, där det ena skrattar när det andra gråter.⁹ Arthur Koestler skildrar människan som en Janusliknande enhet, samtidigt en helhet och en del av en större helhet i *Janus: A Summing Up* (1978).¹⁰

I den romerska samtiden kunde Janus också förknippas med krig och fred. Det omtalas att den dubbelpport, *Janus Geminus*, som avgränsade Forum Romanum mot Argiletum, var öppen vid krig och stängd vid fred.¹¹ Publius Ovidius Naso skriver att Janus förvisso nalkades furstar i nåd, vars slit och

⁶ Petros Ekerman, preses, *De Jani Templo Clauso*, dis. översättning Bo Lindberg, Uppsala, 1742, s 4.

⁷ William Shakespeare, *Othello*, London 1994, s 30

⁸ John Milton, *Paradise Lost*, ur *The Complete Poems*, London 1998, s 368.

⁹ Gotthilf Heinrich von Schubert, *Drömmarnes symbolik: en blick i andeverldens hemligheter*, översättning G. W. Bergström, Stockholm 1820.

¹⁰ Arthur Koestler, *Janus: en sammanfattning*, översättning Suzanne Almqvist, Göteborg 1981, s 61.

¹¹ Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/janus/215440,22/12-2010>.

vedermödor försäkrade freden över land och hav, men att Janus, med nyckeln som sitt enda vapen, var främmande för krig. Porten ställdes endast på vid gavel då folket drog ut i strid, för att vägen alltid skulle vara öppen vid deras återvändande. I tid av fred var portarna stängda och reglade så att freden inte kunde fly sin kos.¹² I regel hölls porten öppen eftersom Rom vanligtvis låg i krig.¹³

Janusansiktets tradering över tid, dess litterära förändring, är ett studium som till synes tidigare inte diskuterats i några större forskningsområden. Det tycks endast röra sig om en forskning som behandlat Janus mytologiska uttrycksformer, och den konkreta tillämpningen av dem, i en romersk samtid. Det bibliografiska sökandet har inte resulterat i någon sekundärlitteratur om Janus, förutom mycket korta omnämnanden i encyklopedier.¹⁴

Det är inte någon heltäckande översikt över Janus framträdande i litteraturen som kommer att presenteras i den här uppsatsen. Istället är det en undersökning om hur en gemensam del, som utgörs av Janusmotivet, har använts i de undersökta texterna. Dessa texter kommer först att analyseras var för sig, i syfte att vaska fram Janus språkliga, säregna uttryck i olika textsammanhang. Reinhart Kosellecks begrepp erfarenhetsrum och förväntningshorisont kommer därefter att belysa ytterligare aspekter av Janus litterära motiv. Sedan återgår diskussionen till texterna, varmed Janus litterära resor sammanfattas. Just för att gripa tag om en förändring, en språklig betydelseförskjutning, som därefter studeras i relation till Kosellecks tes om det förändrade förhållandet mellan erfarenhet och förväntan.

¹² Publius Ovidius Naso, *Ovid's Fasti*, översättning James George Frazer, Cambridge 1951, s 19, 21.

¹³ *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/janus/215440>, 22/12-2010.

¹⁴ Denis Diderot & Jean Le Rond d'Alembert, *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Artes et des Métiers*, vol. 18, Genève 1778, s 65-67. *Nordisk familjebok: konversationslexikon och realencyklopedi*, Band 12, red. Theodor Westrin, Stockholm 1910, s 1260. *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/janus/215440>, 22/12-2010.

BAKGRUND

Tid och historia - en språklig dimension

Reinhart Koselleck (1923–2006) studerar sambandet mellan tid och historia men ifrågasätter samtidigt föreställningen om en enda, entydig historisk tid, i singularis.¹⁵ Det är en tid som många historiker tar för given, som en självklar förutsättning för händelser eller handlingar, och som filosofer försöker studera i sig, oberoende av en historisk kontext. Koselleck knyter istället an tiden till en hermeneutisk tradition och försöker definiera och konkretisera tiden i ljuset av mänskliga erfarenheter av tid.¹⁶ Det är från Hans-Georg Gadamer (1900–2002) som Koselleck övertar "tanken om att språket införlivar erfarenheter, samtidigt som det föregriper de erfarenheter som komma skall, genom att inordna dem i språkliga sammanhang som redan existerar före erfarenheterna."¹⁷ Det är dessa två egenskaper hos språket som Koselleck refererar till med kategorierna erfarenhetsrum och förväntningshorisont. Det är med andra ord språket som inrymmer de kunskaper och handlingsmönster som kännetecknar en viss historisk situation. Det innebär att språkliga förändringar samtidigt förändrar hur människan förstår sin egen historiska verklighet och vice versa.¹⁸

I det sammanhanget framträder vikten av att vaska fram de erfarenheter och teorier som är nedlagda i begreppen,¹⁹ eftersom dessa begrepp är mångtydiga och föränderliga på samma sätt som den historiska verklighet som de är en del utav. Den kunskap som har traderats vidare om det förflutna har förmedlats med det förflutnas egna begrepp.²⁰ Det är en konvergens mellan begrepp och historia, där orden betraktas som både faktorer och indikatorer på historisk förändring. Språket utsäger någonting om hur den historiska verkligheten förändrar sig (indikator) och samtidigt bidrar språket självt till dessa förändringar (faktor).²¹ Det är en dubbelsidig illustration av den historia som utspelar sig och det språk som möjliggör den, liksom mellan bilden av historien som förgångna tid och språket som förmedling och representation av det förgångna, med Kosellecks ord.²²

Koselleck betonar samtidigt att all historia inte går att reducera till endast en språkligt betingad erfarenhet, utan det finns en viss distans till hermeneutiken. Det är i spänningsfältet mellan det som kan läsas, förstås och tolkas och det som måste levras, uthärdas och utkämpas som Koselleck finner ett sätt att närma sig fenomenet tid. Det sker genom att binda samman de mänskliga erfarenheterna av tid med olika historiska situationer, sociala strukturer och processer.²³ Det är också innehållet i det som Koselleck kallar *historisk tid*, ett tidsbegrepp som beskrivs som intimt sammanflätat med sociala

¹⁵ Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik*, översättning Joachim Retzlaff, Göteborg 2004, s 24.

¹⁶ Koselleck, ur inledningen av Helge Jordheim, s 10.

¹⁷ Helge Jordheim, *Läsningens vetenskap: utkast till en ny filologi*, översättning Sten Anderson, Gråbo 2003, s 159.

¹⁸ Jordheim, s 159-160.

¹⁹ Reinhart Koselleck, *Einleitung*, ur *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band 1, utgiven av Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck, Stuttgart 1972, s XXIV. " ... die in den jeweiligen Begriffen enthaltene Erfahrung und an die in ihnen angelegte Theorie."

²⁰ Jordheim, s 164, 169.

²¹ Jordheim, s 130.

²² Koselleck 2004, s 110.

²³ Koselleck 2004, ur inledningen av Helge Jordheim, s 10-11.

och historiska handlingar, till människors olika sätt att erfara och föreställa sig historien. Det är alltså inte tal om *en* historisk tid utan om *flera historiska tider* som överlagrar varandra.²⁴

Det är det förflutna i relation till det framtida som tematiseras hos Koselleck, och det är frågan om hur det förflutnas och det framtidas tidsdimensioner relateras till varandra, i en viss nutid, som står i fokus. Det vill säga, hur erfarenheten av det förflutna har bearbetats, och hur förväntningar och förhoppningar om framtiden har formats, i konkreta situationer. Det är sedan i skillnaden mellan det förflutna och det framtida, eller mellan erfarenhet och förväntan, som möjligheten uppstår att gripa tag i något sådant som en historisk tid.²⁵

Erfarenhetsrum och förväntningshorisont – två nutida kunskapskategorier

De historiska begreppen, som till sin form kan vara desamma som idag, ger samtidens människor en ingång till de erfarenheter som anhopades och de förväntningar som ansamlades i svunna tiders språkliga konstruktioner.²⁶ De historiska begreppen förmedlar en förfluten verklighet till skillnad från begreppen erfarenhetsrum och förväntningshorisont som tidigare inte artikulerats språkligt i de historiska kvarlevorna. Reinhart Koselleck beskriver dem istället som nutida kunskapskategorier. Det vill säga, konstruerade vetenskapliga kategorier, vars formella karaktär skärper blicken på den historiska processen överhuvud. De utgör förutsättningarna för möjliga historier men de utgör inte historierna i sig.²⁷

Dessa kategorier rymmer en allmängiltighet, menar Koselleck, eftersom all historia formats av människors hopp och minne, erfarenheter och förväntningar, men de utsäger samtidigt ingenting om den konkreta, tidigare, nuvarande eller framtida historien. Därmed skulle de kunna liknas vid kategorierna tid och rum, men begreppsparet erfarenhet och förväntan är av en annan sort. De är inte på det sättet symmetriska, utan de båda delarna är sammanflätade med varandra. Den ena förutsätter den andra – ingen erfarenhet utan förväntan, ingen förväntan utan erfarenhet. Istället påvisar kategorierna erfarenhet och förväntan sambandet mellan det förflutna och framtiden.²⁸ Det är också Kosellecks tes, att "erfarenhet och förväntan är två kategorier som, genom att få det förflutna och det framtida att haka i varandra, är lämpade att tematisera historisk tid."²⁹

Koselleck skildrar erfarenhet som *närvarande förflutet*, vars händelser hämtas fram ur minnet, ur den egna erfarenheten såväl som andras. Historia har sedan urminnes tider uppfattats som läran om andras erfarenhet. Förväntan uppträder däremot i nuet, likt *aktualiserad framtid*, inriktad mot det som ännu inte har upplevts.³⁰ Det är med rumsliga metaforer som tidsfenomen kan fångas i ord varav Koselleck talar om erfarenhetsrum och förväntningshorisont. Erfarenheten från det förflutna framstår som samlad till en helhet, till ett rum där många skikt av svunna tider är närvarande utan någon

²⁴ Koselleck 2004, s 23-24.

²⁵ Koselleck 2004, s 26.

²⁶ Koselleck 2004, s 111.

²⁷ Koselleck 2004, s 166-167.

²⁸ Koselleck 2004, s 167-170.

²⁹ Koselleck 2004, s 170.

³⁰ Koselleck 2004, s 171.

indikation på kontinuitet mellan före och efter. Det är mer precist att tala om en förväntningshorisont, "eftersom horisonten är den linje bortom vilken ett nytt erfarenhetsrum öppnar sig, som ännu inte kan överblickas."³¹

Titeln *Vergangene Zukunft* (1979), som betyder *förgången framtid*, illustrerar Kosellecks tankegång ganska precist.³² Det är den linjära tiden som är Kosellecks utgångspunkt och det är på den linjen som det finns ett förflutet och en framtid och mellan dessa, ett nu. Nuet skulle därmed kunna beskrivas som den plats där framtiden blir till ett förflutet. I titeln finns samtidigt ett ifrågasättande av en sådan linjär tidsuppfattning, eftersom det likväl finns en framtid i det förflutna, och ett förflutet i framtiden. Exempel på *förgången framtid* kan vara de olika historiska, utopiska eller dystopiska framtidsvisioner som skapar en bild av en möjlig framtid. Föreställningen om ett *framtida förflutet* kan vara alla de stunder som människan bestämmer eller beslutar någonting som har en framtida varaktighet, *för framtiden*. Det finns också en *samtid* i bokstavlig mening där förflutet, nutid och framtid inte bara följer på varandra horisontellt, utan även ligger över och under varandra vertikalt, i olika tidsskikt, med Kosellecks term *Zeitschichten*.³³

Det framträder även en tidsaxel inom det enskilda begreppet som, likt inre skikt av tid, återspeglar de tre historiska dimensionerna, förflutet, nutid och framtid.³⁴ Koselleck beskriver hur de historiska begreppen bär ett Janusansikte,³⁵ eftersom de samtidigt pekar både bakåt mot det som en gång var och framåt mot det som en gång kanske ska bli, eller om möjligt ska inträffa. Det innebär att varje begrepp har "en föregripande framtidskomponent, en aktuell polemisk udd, och ett kvarvarande element som härstammar från det förflutna."³⁶ När sedan det enskilda begreppet används i ett visst historiskt textsammanhang registreras dessa erfarenheter och förväntningar, och det är mellan två sådana användningsögonblick som en erfarenhetsförändring kan äga rum.³⁷ Just eftersom det är i samtidens handlingsrum som olika erfarenheter och framtidsperspektiv korsas.³⁸ Det förflutnas begrepp skisserar därmed konturerna till rummet av förflutna erfarenheter och förväntningar, så som det kunde gestaltas begreppsligt i den förgångna tidens historiska verklighet.³⁹ Det är sedan spänningen mellan erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten som tecknar den historiska tidens struktur, som kännetecknas av ett förändrat förhållande mellan erfarenhet och förväntan.⁴⁰

³¹ Koselleck 2004, s 173.

³² I den svenska översättningen av *Vergangene Zukunft: zur Semantik geschichtlicher Zeiten* har endast fem av de fjorton studier som boken omfattar tagits med. Det är dock dessa fem som specifikt behandlar det historiska tidsbegreppet. Se fotnot, Koselleck 2004, s 12, 23.

³³ Koselleck 2004, ur inledningen av Helge Jordheim, s 12-13.

³⁴ Koselleck 2004, s 158.

³⁵ Koselleck, 1972, s XV. "Entsprechende Begriffe tragen ein Janusgesicht."

³⁶ Reinhart Koselleck, *Begriffsgeschichte und Sozialgeschichte*, ur *Vergangene Zukunft: zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main 1992, s 111, citerat ur Jordheim, s 213.

³⁷ Jordheim, s 247.

³⁸ Koselleck 2004, s 24.

³⁹ Koselleck 2004, s 111.

⁴⁰ Koselleck 2004, s 176-177.

ANALYS

Etymologi - rester av en svunnen tids historiska verklighet

Janus namn har tolkats som ett verbalsubstantiv av *genomgåendet, passerandet*, ur vilket förmodligen det latinska ordet *ianua*, som betyder dörr, bildades.⁴¹ Det förefaller som om Janus levtt ett annat liv innan denne blev förknippad med dörrar, och att det var dörren som blev uppkallad efter Janus, och inte tvärtom. Janus ursprungliga form verkar till synes varit *Dianus*, vars första bokstäver DI successivt omvandlades till ett J, på samma sätt som Jovis och Jupiter tidigare benämndes Diovis och Diespiter. Den dörr som stod under beskydd benämndes också *ianua foris* vars bibetydelse, om än inte bokstavligt uttalad, kom att leva kvar även om uttrycket med tiden förkortades till *ianua*.⁴²

Det var Janus som vaktade över de romerska valvbågar vilka brukade kallas *iani* och vid ett valv mellan Forum Romanum och Forum Iulium fanns Janus manifesterad som en staty.⁴³ Janus, vars namn inpräntades på dessa stora upphöjda arkader som sträckte sig över gatorna, från den ena sidan till den andra, precis som triumfbågen.⁴⁴ Janus kroppsliga form är därmed fast förankrad i det historiska landskapet, vars monumentala intryck endast skenbart framstår som mer bestående än dess litterära uttryck i textmassans värld. Just eftersom Janus *faktiva gestalt* var utplacerad i en konkret historisk verklighet, som en staty av materiell och obeständig karaktär i kontrast till Janus språkliga motsvarighet, som har levtt ett längre liv i litteraturen. Det är likväl en litteratur som bevarats genom att den har tecknats ned, och traderats, via materiella former som papyrus, pergament och papper. Janus *fiktiva innehåll* förstärks samtidigt när denne, bokstavligen, blickar ut över romerskt land och hav, seendes både mot det förflutna och in i framtiden.

⁴¹ Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/janus/215440>, 22/12-2010.

⁴² Publius Ovidius Naso, *Ovid's Fasti*, översättning James George Frazer, Cambridge 1951, se appendix av Frazer, s 387-388.

⁴³ Ovidius 1951, s 20-21.

⁴⁴ Denis Diderot & Jean Le Rond d'Alembert, *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Artes et des Métiers*, vol. 18, Genève, 1778, s 67.

Konturen av ett dubbelsidigt ansikte – utmed flera kontinuerliga rum

”at Numa nec Ianum nec avitas praeterit umbras,
mensibus antiquis praeosuitque duos.”⁴⁵

Publius Ovidius Naso (43 f.v.t.–17 e.v.t.) skriver inledningsvis, i sin förteckning över den romerska kalendern, om Janus som en del av den långa tid som passerat förbi sedan luften och de övriga elementen eld, vatten och jord tillsammans var en enda massa. Ovidius beskriver också hur dessa element en gång skiljdes åt och fann nya rumsliga tillhåll i samma tid som Janus ansikte och lemmar tog form. Janus framsida och baksida är däremot ännu överensstämmande lika, vilket enligt Ovidius hänvisar till dennes första kaotiska tillstånd. Det torde också vara anledningen till att de äldsta kallade Janus för *Chaos*, skriver Ovidius, en gammal benämning för det tomma, formlösa ursprungsmörker varur allting uppstod. Janus har ända sedan tidernas begynnelse skådat ut över det vidsträckta landskapet med en nyckel i sin vänstra hand och en stav i sin högra, eftersom allt det som syns, i universums stora rymd, öppnas och stängs igen av Janus hand, beskriver Ovidius. Janus, den nyckelbärande guden, kallas även för Patulcius och Clusius av de latinska orden *pateo*, att vara öppen, och *claudo*, att vara stängd, och inleder därmed Ovidius kalender, såväl som de kommande åren, på samma sätt som dörren leder in till huset.⁴⁶

Rómulus Quirinus,⁴⁷ som enligt traditionen grundlade staden Rom, hade däremot tidigare bestämt att årets månader skulle vara tio till antalet, skriver Ovidius, med Mars som den första månaden och Venus som den andra, eftersom han var romarnas far och hon var deras mor. Den tredje månaden fick därefter namn av de gamla, *maiores*, den fjärde av de unga, *iuvenes*, och sedan kom alla de andra månaderna att följa efter varandra i numrens ordningsföljd *Quintilis*, *Sextilis* (augusti), et cetera. Roms andre kung, Numa Pompilius, förbisåg däremot varken Janus eller förfädernas skuggor, skriver Ovidius, och satte de äldsta månaderna, januari och februari, främst.⁴⁸ Ovidius iakttagande av dessa ovan nämnda ords ursprung och betydelsebärande förändringar utgör samtidigt en ingress till Janus språkliga förändringsprocess.

I Vergilius *Aeneiden* beskrivs det vidare ”hur dessa förfäder stod utskurna i uråldrig ceder, i samma följd som de levat, däribland Kronos den ålderstigne och Janus med dubbelansiktet och hur de alla hade en förbehållen plats bland övriga kungar, ända från äldsta tid, som sårats i strid för sitt hemland.”⁴⁹ Ovidius beskriver också hur Janus avbild skymtas på kopparmyntets framsida, en gestalt med huvuden två, som skulle vara Janus lik om tidens gång inte nött och slitit bort en del av detta inpräglade, dubbelsidiga motiv.⁵⁰ Janus manifesterar med andra ord en kontinuitet mellan de döda, de levande och de som ännu inte har fötts, och de som än på länge inte kommer att födas. Det är en

⁴⁵ Publius Ovidius Naso, *P. Ovidii Nasonis Fasti: liber primus*, (omkring 8 e.v.t.) översättning Elias Janzon, Göteborg 1924, s 6-7. ”Men ej Janus och ej förfädernas skuggor förbigår Numa, och därför två månader sätter han främst.”

⁴⁶ Ovidius 1951, s 7-11, 19, 61.

⁴⁷ Rómulus, som troddes ha blivit upptagen till himlen vid en solförmörkelse, dyrkades därefter under namnet Quirinus, och fortsatte även i denna egenskap att leda stadens öden, se Publius Vergilius Maro, *Aeneiden*, översättning Ingvar Björkeson, Stockholm 1996, se kommentar av Björkeson, s 329.

⁴⁸ Ovidius 1951, s 5.

⁴⁹ Vergilius, s 145.

⁵⁰ Ovidius 1951, s 19.

berättelse om Janus andra liv som framträder hos Ovidius Naso, som tangerar den tidsstruktur som inramar ett kontinuerligt rum av möjlig erfarenhet ur vilket framtidens berättelser kunde förstås. I det romerska landskap där Janus antog sin form överlagrade de historiska erfarenheterna varandra, det nutida och det förflutna omslöt av en gemensam horisont som Janus dubbelsidiga gestalt kan sägas representera i sin helhet. Janus är den enda av de himmelska varelserna som samtidigt kan se, både det som är bakom och det som är framför, och som därmed kan svepa med blicken över all världens innehåll.⁵¹ Det är till synes hela den vida världens innehåll som omfattas av Janus fiktiva gestalt samtidigt som mer konkreta, historiska skeenden berörs utav Janus faktiva gestalt.

Janus avbildade dubbelsidiga ansikte, präglad i koppar såväl som utskuret i ceder, utgör därmed en bild med enorm räckvidd som återger dessa skikt av förflutet, nutid och framtid i ett och samma ögonblick. Porträttet infinner sig som den illustrativa form, som mest explicit, kan återberätta de händelser som tillhör det förflutna, som knyter an till de människor som en gång varit levande vars livsöden binds samman i den dåvarande samtids vävnad. Janus visualiserar på dessa konkreta sätt värdet av den kunskap som har traderats vidare, *från en generation till en annan, från ett år till ett annat, från en månad till nästa*. Det innebär att även samtiden utgör ytterligare en länk i den kedja av händelser som förbinder det dåvarande med det närvarande. Ovidius beskriver att det förflutna lovordas även om samtiden följer med sin tid,⁵² varmed Janus likvärdiga ansikten inbegriper både det förflutna och det samtida, ytterst det framtida, där erfarenheterna från det förflutna flätas samman med samtids händelser och sedermera formar det innehåll som utgör Janusstatyns fysiska gestalt.

⁵¹ Ovidius 1951, s 9, 21.

⁵² Ovidius 1951, s 17.

Det förflutnas närvaro i minnet - en kroppslig aspekt

”Que l'enfance regarde devant elle, la vieillesse derriere: estoit-ce pas ce que signifioit le double visage de Janus?”⁵³

Michel de Montaigne (1533–1592) reflekterar i ett stycke av sina essayer över sin annalkande ålderdom, sin egen dödlighet, och beskriver sitt eget kroppsliga tillstånd likt ett medföljande paket av orörlighet och tungsinne. Det är det kroppsliga som har tagit överhanden, som styr över Montaigne med järnhand, hårdhänt och barskt i dennes dåvarande samtidssituation. Ja, och även om tankarna med tiden blivit både klokare och mer gedigna har de samtidigt också blivit mer besvärande, skriver Montaigne, vars tankeverksamhet är ytterst nedtyngd av ständiga förmaningar och förståndigheter. Det är för att inte vissna och skrupna ihop alldeles, likt något torrt innanmäte, som Michel de Montaigne tar sig an ungdomens mer lättsinniga tankar om världen. Just genom att vända blicken bort från den stormiga och molniga himlen som befinner sig där framöver och istället vända den mot de ljusa (minnes)bilderna från förr.⁵⁴

Det är i Montaignes minne som olika skikt av dennes egna erfarenheter kan nås, likt svunna ringar på vattnet. Det förflutna skapar en närvaro i minnet som gör det möjligt för Montaigne att ta sig an ålderdomens besvärliga sinne genom att befinna sig på en annan plats i en annan, förfluten tid. I texten synliggörs det inga större förväntningar på framtiden utan Montaigne lever snarare i lugnet före stormen, seendes bortom dessa mörka moln som längre fram på himlen blir allt tydligare. Åren kan också släpa Montaigne vart de vill, såhär på ålderns höst, om bara det sker baklänges och så länge ögonen kan urskilja den ljuvliga årstid som nu har passerat förbi. Det är möjligheten att kunna blicka tillbaka som utgör Montaignes samtida handlingsrum, där denne kan leva vid sidan av sin egen närvarande ålderdom och varandes i minnet av sin förgångna ungdomstid. Det var väl också det som var meningen med Janus båda ansikten skriver Montaigne, ”att låta de unga se framåt, de gamla bakåt?” Denna bild av det förflutna, som inte hur som helst kan ryckas upp med rötterna och slängas bort ur Montaignes minne när ungdomen passerat, igenom och förbi dennes blod och ådror.⁵⁵

Minnet är samtidigt beroende och sammanvirat med glömskan. På samma gång som människan erinrar sig någonting suddas en bit av det förgångna ut, vilket innebär att minnet ständigt förändras. På samma sätt omvandlas en del av Janusansiktets innehåll när Montaigne använder sig av denna gestalt för att illustrera den ålderstignes villkor och inte minst, de kroppsliga spår som linjer, veck och rynkor lämnar efter sig, som tydligast i ansiktet. Det är en del som tas bort och en del som läggs till, och därmed sker det också en erfarenhetsförändring, *i ett sådant skede som det förflutna och det framtida tangerar varandra, i en viss nutid*. Janus framträder itudelad hos Montaigne. Just med avseende på den skiljelinje som till synes upprättas mellan det förflutna och det framtida, mellan de gamla och de unga som befinner sig som fastlåsta i sitt seende. Montaignes tolkning innebär att Janus allseende ögon inte

⁵³ Michel de Montaigne, *Sur des vers de Virgile*, (1588), ur *Essais: livre trois*, Paris 1965, s 67. ”Låt de unga se framåt, de gamla bakåt: det var väl det som var meningen med Janus båda ansikten?” (ur översättningen av Jan Stolpe, s 90).

⁵⁴ Michel de Montaigne, *Om några rader av Vergilius*, ur *Essayer: bok 3*, översättning Jan Stolpe, Stockholm 1992, s 88-89.

⁵⁵ Montaigne 1992, s 90.

längre synkroniserat blickar åt två håll samtidigt. Istället tecknas Janus två sidor som olikartade, som passerar varandra förbi, parallellt, utan att egentligen korsa varandras väg. Janus uppträder i texten mer som en *språklig konstruktion* vars litterära gestalt nu kan modifieras i ett helt annat spelrum än tidigare, även om betydelsen i sig är likartad. Montaigne kan också med säkerhet sägas betona språkets föränderliga karaktär eftersom denne, genomgående i sina essayer, citerar det förflutnas nedtecknade tankar.

Det är endast i fantasin, i drömmarnas värld, som ålderdomens dysterhet kan avledas menar Montaigne, även om konsten i kamp med naturen framstår som svag. Det är ålderdomens bedrövliga tillstånd som driver människan till det tidsfördriv som hör barnens värld till, dit alla människor en gång återfaller. Michel de Montaigne, som återigen vill finna nöje i att spela med kulor och leka med snurror, och som därmed också lever genom det förflutna, *in i framtiden*, beskriver hur ungdomen stegar ut i världen då ålderdomen är på dess väg tillbaka därifrån.⁵⁶ Just en visuell bild av detta eviga om än tidsbundna cirkulära kretslopp, som sätter sina spår, såväl inom som utanpå den enskilde individens kropp.

⁵⁶ Montaigne 1992, s 90-92.

Janus som grepp – ett redskap till havs utmed sanningens kust

”But in order to give mankind a view of the prophetic Janus-face of the present state of things, and how it looks both back upon times past, and forward upon times to come.”⁵⁷

Francis Bacon (1561–1626) vänder blicken tillbaka mot den antika filologin, mot den antika bildade litteraturen, men inte främst för att se vad som tidigare har gjorts utan för att åstadkomma största möjliga nytta till den efterkommande världens fördel. I syfte att ge mänskligheten en bild av det framåtblickande Janusansiktet, av de närvarande, nuvarande sakernas tillstånd och av hur dessa kommer att förändras i framtiden. Det sker genom att Bacon blickar såväl bakåt mot tidernas begynnelse som framåt mot de tider som komma skall. Bacon vill sedan forma någonting däremellan, sätta ihop båda dessa sidor, för att uppvisa kunskapens art. Denna kunskap, som enligt Bacon inte kan nås via de antika texter som tolkats och förts vidare av andra författare och inte via de antika sanningssökarnas texter, som till stor del gått förlorade, och som det därav endast funnits ändlösa gissningar runtomkring.⁵⁸ Istället uttrycker Bacon hur förståelsen av naturen, som i sinom tid kommer att visa sig vara ytterst nödvändig, utgör sanningens enda kunskapsform, anförandes att det bara finns en enda enkel sanning.⁵⁹

Det är någonstans i mötet mellan dessa två mot varandra ställda sidor som kunskapen infinner sig, där den ena osanningen grusas emot den andra, med en (natur)vetenskaplig metodik, och där de vägar som vandrats av det förflutna människor korsas, vid en viss skärningspunkt. Det finns därmed en historisk medvetenhet hos Francis Bacon, som kan förefalla modern i sammanhanget, och som här sammanförs i en språklig gestalt. Janus befinner sig i texten delvis i sin ursprungliga form, likt det valv som förbinder och sammanfogar det förflutna, det samtida och det framtida med varandra, samtidigt som Francis Bacon också delvis använder Janus som ett *språkligt grepp*. Det vill säga, en form av metod för att ta sig an de problem som denne finner i sin samtid. Det är människans till synes växande vilja att forma och bemästra naturens storhet, (likväl som språkets textmassor), som avspeglar sig i Bacons användande av Janus. Bacon omstöper den mytologiska gestaltens funktion, som i bokstavlig mening omvandlas till ett redskap i den styrande människans hand. I kontrast till de mytologiska sanningar och gudomliga viljor som skenbart inte kan övervinnas, övermannas, av den människa som befinner sig i den yttre världens sfär.

Bacons term *idol* kan liknas vid sådana (van)föreställningar och fördomar som hittills omgärdat människans sinnevärld, och som medfört att många felaktigheter passerat människan förbi. Dessutom, skriver Bacon, återstår det fortfarande många skadliga vanföreställningar, skenbilder av långt framskridna fantasier att riva ned och kasta omkull, ”för det är en oändlig ocean som omger sanningens ö.”⁶⁰ Francis Bacon, som betonar vikten av att följa en annan väg än den som redan är

⁵⁷ Francis Bacon, *A Critique on the more Ancient Philosophers*, (1620), ur *The Works of Francis Bacon*, vol. 11, London 1815, s 276-277. ”Men i syfte att ge mänskligheten en bild av det framåtblickande Janusansiktet, av de nuvarande sakernas tillstånd, genom att blicka både bakåt mot tidernas begynnelse, som framåt mot de tider som komma skall.”

⁵⁸ Bacon, s 276-277.

⁵⁹ Bacon, s 277-278, 284.

⁶⁰ Bacon, s 278.

upptrampad, utstakad och förutbestämd beskriver också hur kunskapsmässigt förödande det är, att vissa människor likt korkar, endast befinner sig flytande utmed tidens strömlinjeformade bana.⁶¹ "För den sanning som upptäcks i analogi med kunskapen är avsevärt annorlunda från den som tar sin utgångspunkt i en vanföreställning."⁶² Det är således i strid med (antikens) skuggbilder som Bacon tändes sanningens lysande lampa vars sken, på ett ögonblick, skingrar alla de vanföreställningar som omringar människan, "för det skulle vara ett ändlöst arbete att bära runt veka och smala vaxljus in till alla skrymslen och vrår av lögner och osanningar."⁶³

Det är också ljuset från denna sanningsbärande lampa som leder Bacon att söka sig bortom den linje som ännu inte kan överblickas, bortom den horisont där ännu ett nytt erfarenhetsrum öppnar sig, likt en sluten mussla av inneboende förväntningar och förhoppningar. Bacon söker efter naturens innersta pärla av kunskap i syfte att förbättra och utveckla konsten och vetenskapen till fördel för framtida mänskligt liv.⁶⁴ Bacon skriver, "att hade inte det mänskliga förnuftets omtanke om framtiden varit motsatsen till det mänskliga geniets vilda fantasier, så hade säkerligen många andra misstag lämnats vind för våg."⁶⁵ Det är med andra ord inte det förflutnas skärvor, spillror av kunskap, som intresserar Francis Bacon, för det finns till synes bara rester kvar av det sjunkande landet Atlantis, denna allegori för sanningens ö. Francis Bacon vill däremot se vad som kan göras framöver och skapa, formulera en ny sorts sanning, *för framtiden*.

⁶¹ Bacon, s 282.

⁶² Bacon, s 283.

⁶³ Bacon, s 281.

⁶⁴ Bacon, s 285.

⁶⁵ Bacon, s 278.

En ödesmättad framtid – vid inledningen till kommande tidevarv

“Then tell me, Janus, canst thou spy
Events that yet in embryo lie,
For me, in Time’s mysterious womb?”⁶⁶

Janus framträder ännu hos Elijah Fenton (1683–1730) som den stora, mäktiga ledaren av de år som passerar, som avslutar de scener som varit och som drar upp ridån för de skeenden som väntar, framöver. Det förflutna tecknas däremot som någonting som varken kan återupprättas, återställas eller återupplevas av några löften eller av några önskingar, på samma sätt som den glädje och den sorg som en gång passerat förbi och som inte längre förtjänar vare sig leenden eller tårar. Det är med andra ord ett erfarenhetsrum som inte längre används för att förstå, och ta sig an, det samtida handlingsrummet. Det är också ett rum där den föränderliga förväntningshorisonten ständigt befinner sig runt hörnet, alldeles intill ett område som innefattar såväl obegränsade möjligheter som fundamentala omvälvningar. Det nya året närmar sig med stormsteg och Fenton beskriver hur de cirkulära årstiderna vid denna tidpunkt kan förändras, omformas och avancera likt nyskapande danssteg. Just medan den nya tidens barn kliver över fjolårets kant och blir synliga med förväntningar om en annan värld, till synes annorlunda än den föregående.⁶⁷

Det är precis vid inledningen till det nya årets början, vid det gamla årets sista annalkande timmar, minuter och sekunder som det nyss förflutna dröjer sig kvar i medvetandet, vid korsvägen mellan det förflutna och framtiden, där det ännu inte upplevda står och stampar med det lilla barnets otålighet. Det är i denna stund som den språkligt konstruerade människan, i diktens värld, vänder sig direkt till Janus och tilltalar densamma om behovet av ett framtidsutkast. För denne oroar sig inför de år som komma skall och skulle på förhand vilja veta om sin framtida undergång.⁶⁸ Janus antas därmed kunna se in i framtiden och berätta om de händelser som ännu ligger i sin linda. Det är till synes ödets skarpa, och inte särskilt fördelaktiga blick, som tagit sin boning i Janusansiktet, likt (ödes)gudinnans förföriska blick. Elijah Fenton skriver att det är i ansiktet som framtiden kan tydas och förstås, som människans glädje, sorg och framtida lögnen kan utläsas, tydligare illustrerat än det skrivna ordet i ödets svarta bok.⁶⁹ Fentons användande av Janus påminner därmed om slumpens gudinna Fortuna, som visserligen avbildades med förbundna ögon, men som med ett roder i var hand styrde den mänskliga lyckans respektive olyckans farkost.⁷⁰ Janus, med en stav i sin ena hand och en nyckel i sin andra, axlar till synes en liknande roll hos Fenton vid detta inväntande av kommande år och dagar. Det är samtidigt en förfrågan som ställs av denna *vid text bundna människa* med en viss bävan, för ett sådant förutseende av framtidens tusen svåra, tillfälliga händelser skulle också kunna bedröva och beröva denna litterära gestalt livet, som nedslagen av ödet inte längre vill älska förgäves.⁷¹

⁶⁶ Elijah Fenton, *A Wish to the New Year*, (1705), ur *The British Poets in one hundred Volumes: Pomfret and Fenton*, vol. 29, Chiswick 1822, s 148. “Så säg mig, Janus, kan du se de händelser som ännu ligger i sin linda, för mig, i tidens mystiska sköte?”

⁶⁷ Fenton, s 147.

⁶⁸ Fenton, s 148.

⁶⁹ Fenton, s 147-148.

⁷⁰ Publius Vergilius Maro, *Aeneiden*, översättning Ingvar Björkeson, Stockholm 1996, se kommentar av Björkeson, s 297.

⁷¹ Fenton, s 148.

Ödet infinner sig som ett irrationellt utsvävande moment som kan verka förlösande när samtidens förväntningar, förhoppningar och farhågor inför framtiden antar oanade, oöverblickbara former. Det är Janus som betraktar de dödliga människornas uppgång och fall, som bevittnar dessa lager, dessa erfarenhetsskikt som människans liv består utav och som därmed antas kunna ge livets gåva och ta den tillbaks, genom att klippa av dess förgängliga tråd. Det är med Janus som människans livsbana börjar (och slutar) i texten, oavsett vetskapen att naturens stela, orörliga lagar inte kan rubbas, inte ens av en vis människas hand.⁷² Det är till sist ändå språket som framstår som människans främsta medel att överskrida nuet och bearbeta det som inte är närvarande. Fenton låter också Janus ödesmättade, dubbelsidiga porträtt manifesteras en paus, en *vilopunkt* som infinner sig vid övergången från en fas till en annan, likt en hållpunkt i tideräkningen, varifrån ett nytt tidevarv tar sin början. Just det grekiska ord som vidare benämns *epok*.⁷³ Det är i detta gränsland som människan i texten befinner sig, vid övergången från det förra seklets sista kvarvarande udde, vid inledningen till den nya tidens början.

⁷² Fenton, s 148.

⁷³ Nordisk familjebok: konversationslexikon och realencyklopedi, Band 7, red. Theodor Westrin, Stockholm 1907, s 726.

DISKUSSION

Den nya tiden - modern times, les temps modernes

För att gripa tag om erfarenheten av *den nya tiden* gör Reinhart Koselleck en semantisk distinktion av uttrycket. Det kan avse det faktum att varje nu är nytt och att en rad nutider efter ett tag kommer att sammanfattas som en ny tid, men en sådan sammanfattning kan också avse någonting helt nytt, något aldrig tidigare skådat, som i kvalitativ bemärkelse beskrivs som annorlunda och nästintill bättre än föregående tider.⁷⁴ Begreppet *Neuzeit* beskriver Koselleck som en språklig oklarhet, betecknande för en ny tid vars mening närmast blir synlig i kontrast till en föregående tid. Om begreppet skulle rubricera en bestämd tidsrymd borde det egentligen läsas i skuggan av den nya tidens så kallade slut, eftersom uttrycket i sig inte säger någonting specifikt om denna tids historiska innehåll.⁷⁵

Det är Reinhart Kosellecks tes, "att den nya tiden kan uppfattas som en historiskt ny tid först när förväntningarna alltmer avlägsnat sig från alla dittills gjorda erfarenheter."⁷⁶ Tidigare överlagrade de historiska händelserna varandra, det nutida och det förflutna omslöt av en gemensam historisk horisont. Det var en tidsstruktur som inramade ett kontinuerligt rum av möjlig erfarenhet ur vilket framtidens berättelser kunde förstås, även om det inte behövde innebära en alldeles skarvlös överföring av tidigare erfarenheter till kommande förväntningar.⁷⁷ Just när människorna föreställde sig att de levde vid kanten av världens slut kunde det verkligt nya i tiden bara vara den yttersta dagen. Först när en sådan föreställning inte längre var vid liv kunde en ny framtidshorisont utstakas och då ersatte nya framtidsutkast bilden av en försvinnande framtid. Framtiden blev istället ett område för oändliga, obegränsade möjligheter.⁷⁸ Den cirkulära tidens repeterbarhet, som förband det förflutna med framtiden, eliminerade successivt föreställningen om världens slut och människans alltid likadana förväntan inför den yttersta domen var en tidsupplevelse som ersattes av det alltid lika nya i en försvinnande tid.⁷⁹ Det upprättades därmed en form av skiljelinje mellan det förflutna, den egna tiden och framtiden, mellan erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten, som ständigt har kommit att utvidgas under den nya (moderna) tiden, skriver Koselleck.⁸⁰

Det innebar att det som människan kunde förvänta sig av framtiden lösgjordes från tidigare erfarenheter i det förflutna och att redan gjorda erfarenheter allt snabbare förlorade sin giltighet.⁸¹ Denna skillnad mellan erfarenhet och förväntan som består, endast genom att ständigt på nytt förändras. Reinhart Koselleck menar att det är den historiska tiden som accelereras, som krymper erfarenhetsrummen och upphäver deras repeterbara karaktär, så till den grad att även det nuvarande undandrar sig det som kan erfaras och rusar in i framtiden.⁸² På samma sätt förändrades begreppens inre tidsstruktur och förhållandet mellan begreppet och det begripna kastades om, skriver Koselleck.

⁷⁴ Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik*, översättning Joachim Retzlaff, Göteborg 2004, s 120.

⁷⁵ Koselleck 2004, s 113.

⁷⁶ Koselleck 2004, s 177.

⁷⁷ Koselleck 2004, s 30, 56, 178.

⁷⁸ Koselleck 2004, s 42, 126.

⁷⁹ Koselleck 2004, s 44, 47.

⁸⁰ Koselleck 2004, s 141.

⁸¹ Koselleck 2004, s 182.

⁸² Koselleck 2004, s 48-49, 186.

Tidigare utmärktes begreppen av att de samlade den hittills anhopade erfarenheten i ett enda uttryck men den nya tidens användning av begreppen är istället föregripanden, som bygger på erfarenheten av erfarenhetens minskade betydelse och som därmed hyser nya förväntningar inom sig.⁸³ Dessa begrepp registrerar inte längre erfarenhet utan skapar snarare erfarenhet, vars tidsindikatorer påvisar behovet av att återkommande skildra det förflutnas relation till det framtida.⁸⁴

Janus litterära resa - en vandring, en tradering, en omvandling

I denna uppsats har en övergång, en omvandling *från ting till text*, kunnat observeras. Janus, i sin faktiva form, var utplacerad i den romerska stadskärnan som de valvbågar som sträckte sig över gatorna, från den ena sidan till andra. Janus fiktiva form överbryggade på ett likartat sätt men genom att sträcka sig från det förflutna mot framtiden. Janus har därefter kommit att traderas vidare - från en konkret, historisk verklighet på Forum Romanum till flera litterära, imaginära rum. Janus språkliga uttryck har samtidigt förankrats i den historiska verkligheten vid användningen av Janus som ett litterärt motiv. Janus olika erfarenhetsförändringar har sedan kunnat registreras, med hänvisning till de ovan analyserade texterna, vilka ytterst inbegriper Reinhart Kosellecks användning av Janus vid beskrivandet av samma begreppshistoriska teori.

Publius Ovidius Naso skriver och berättar inledningsvis om denna romerska gudom Janus som var en del av en mytologisk föreställningsvärld, vars dubbelsidiga ansikte möjliggjorde ett seende såväl bakåt som framåt, utöver det romerska landskapet som utöver tid och rum. Janus skildrade en kontinuitet mellan det dåvarande, det närvarande och det kommande, i denna tid, när det förflutna manifesterades som en del av samtiden. Ovidius beskriver hur de kunskaper som förfäderna besatt, inte förbigicks, utan studerades och sammanvävdes med de nuvarande. Ovidius beskrivning av Janus olika uttrycksformer, kroppsliga som språkliga, kan också uttryckligen sägas illustrera denna tidsstruktur, där skikt av förfluten tid, nutid och framtid tillsammans utgör en helhet, en gemensam kunskapshorisont. Ovidius studium av Janus olika namn, och därmed deras etymologiska historia, utgör samtidigt en ingress till Janus språkliga förändringsprocess, som sedermera flätas samman med Janus mytologiska innehåll och *inramar det kontinuerliga rum av möjlig erfarenhet, ur vilket framtidens berättelser kunde förstås*.

Michel de Montaigne låter däremot inte längre Janus allseende ögon synkroniserat blicka åt två håll samtidigt. Istället upprättas det en skiljelinje mellan det förflutna och det framtida, mellan de gamla och de unga som befinner sig som fastlåsta i sitt seende där meningen med Janus båda ansikten, i Montaignes tolkning, innebär att endast de unga, blickar framåt och de gamla, bakåt. Janus framstår som itudelad, vars båda sidor passerar varandra förbi, parallellt, utan att egentligen korsa varandras väg varvid kontinuiteten bryts. Janus uppträdande i Montaignes essay kan liknas vid en *språklig konstruktion*, en inre form som kan modifieras, förändras och omformas om än behålla sin yttre

⁸³ Koselleck 2004, s 160.

⁸⁴ Koselleck 2004, s 191.

skrud. Michel de Montaigne kan samtidigt sägas betona en kontinuitet mellan det dåvarande och det närvarande, eftersom denne använder sig av en ursprunglig myt, som varit en del av en historisk verklighet, men inrymmer den med ett annat mer samtida innehåll. Montaigne traderar med andra ord genom att citera det förflutnas nedtecknade tankar, och därmed lever Janus genom litteraturen på samma sätt som ett ord eller ett begrepp, som i ett visst användningssammanhang, tilldelas en ny betydelse som *därefter kan hänvisa till de erfarenheter som anhopades och de förväntningar som ansamlades i sounna tiders språkliga konstruktioner.*

Francis Bacon betonar emellertid Janus framåtblickande sida med intentionen att säga någonting väsentligt om de närvarande, nuvarande sakernas tillstånd och om hur dessa kommer att förändras i framtiden. Francis Bacon griper samtidigt tag om Janus möjlighet att både blicka framåt och bakåt i tiden eftersom detta återblickande och framåtblickande framstår som ytterst nödvändigt för att överhuvudtaget kunna uppvisa kunskapens mer bestående värden, som sedermera traderas vidare till efterkommande generationer. Janus infinner sig därmed delvis i sin ursprungliga form hos Bacon, likt det valv som förbinder och sammanfogar det förflutna, det samtida och det framtida med varandra, varvid en kontinuitetstanke ännu är vid liv. Janus används samtidigt av Bacon, delvis som ett *språkligt grepp*. Det vill säga, en form av metod som möjliggör detta kunskapssökande och som Bacon använder för att gripa tag om de problem som denne finner i sin samtid. Bacon omstöper den mytologiska gestaltens funktion som omvandlas till ett språkligt redskap i den styrande människans hand. Det läggs inte någon större vikt vid Janus ursprungliga liv utan Janus uppträdande hos Bacon kan snarare sägas utgöra ett fristående litterärt motiv, *vars egenhändigt skapade funktion sammanför och bearbetar olika erfarenheter och framtidsperspektiv, i en språklig gestalt.*

Elijah Fentons användning av Janus resulterar däremot i en ödesbestämd roll eftersom det endast är Janus möjligheter att se in i framtiden som åberopas. Det är mot framtiden som blicken vänds i Fentons dikt. Inte en tanke ägnas längre åt det förflutna, utan det som en gång varit har förpassats till det förgångna och har i samma andetag förlorat sin aktualitet. Det medför samtidigt en oro inför det oväntade som komma skall och som i sammanhanget ska försöka stillas med ett framtidsutkast. Det leder till att Janus intar sin andra roll, i diktens värld, som en språklig snarare än ödesmättad form, som överskrider nuet och bearbetar det som inte är närvarande. De obegränsade möjligheter och fundamentala omvälvningar som omger människan i Fentons samtid hanteras till sist med språket som medel. Janus fungerar därmed som en nyckel, som ett sätt att greppa om det egna tidevarvet, både genom dennes mytologiska, ödesbundna roll och språkliga, funktionella roll. Fenton använder på sätt och vis Janus som både musikanter och kapellmästare, samtidigt. Janus roll präglas ännu av en dubbelsidighet men eftersom Janus inte längre befinner sig seendes ut över det dåvarande spelar Janus endast sina två roller i det närvarande, *i denna skiljelinje mellan det förflutna, den egna tiden och framtiden, där förväntningarna alltmer avlägsnat sig från dittills gjorda erfarenheter.*

Det är framförallt genom att förändras innehållsmässigt som Janus har levt vidare i språket, varvid vissa ursprungsbetydelser gått förlorade på vägen medan andra innebörder tillkommit. På samma sätt som de historiska begreppens betydelseinnehåll har förändrats och anpassats till nya historiska

betingelser, enligt Reinhart Koselleck, utan att den yttre formen har påverkats.⁸⁵ Dessa begrepp som med Kosellecks ord också bär Janusansikten,⁸⁶ eftersom de samtidigt pekar både bakåt mot det som en gång var och framåt mot det som en gång kanske ska bli, eller om möjligt ska inträffa. Precis som det enskilda begreppets inre tidsaxel, som inrymmer de historiska dimensionerna förflutet, nutid och framtid, består också Janus litterära motiv av *en föregripande framtidskomponent, en aktuell polemisk udd, och ett kvarvarande element som härstammar från det förflutna*.

Den språkliga användningen av Janus accentueras i sammanhanget av att Kosellecks kategorier erfarenhetsrum och förväntningshorisont i sig påminner om, och skulle kunna beskrivas som, två sidor av Janus dubbelsidiga ansikte. Janus inrymmer inte bara dessa skikt av tid på samma sätt som de historiska begreppen utan Janus utgör samtidigt sinnebilden för detta förhållande mellan det förflutna, det samtida och det framtida. Janus litterära, dubbelsidiga motiv speglar med andra ord den historiska verklighet som är lika mångtydig och föränderlig som Janus egen traderade historia. Det är såväl en konvergens mellan begrepp och historia, där orden betraktas som både faktorer och indikatorer på historisk förändring, som en konvergens mellan Janus som både en förmedling och en representation av det förgångna. Därmed kan alla dessa *fem* författare, Koselleck inbegripet, sägas betona och använda språket som en del av deras användande av Janus, varvid denna dubbelsidiga gestalt synbarligen har skapat ett större djup, en större spännvidd i sammanhanget, oavsett tid och rum.

⁸⁵ Helge Jordheim, *Läsningens vetenskap: utkast till en ny filologi*, översättning Sten Anderson, Gråbo 2003, s 157.

⁸⁶ Reinhart Koselleck, *Einleitung, ur Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band 1, utgiven av Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck, Stuttgart 1972, s XV. "Entsprechende Begriffe tragen ein Janusgesicht."

Janusansiktets potentialitet

Tre av texterna infinner sig också vid en övergång från förmodern till modern tid. Just vid denna tid tog ett större antal författare upp förhållandet till antiken på nytt och diskuterade det förflutnas förhållande till samtiden, varvid Janus som ett antikt motiv ansågs tillämpligt i sammanhanget. I samma tid utvidgades också skiljelinjen mellan erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten enligt Reinhart Koselleck, vilket samtidigt medförde att begreppens inre tidsstruktur förändrades. På samma sätt som de historiska begreppen förändrades, där förhållande mellan begreppet och det begripna kom att kastas om, förändrades också Janus, som tidigare utmärktes av att samla den dittills anhopade erfarenheten i ett uttryck, i en dubbelsidig form, till att efterhand innefatta föregripanden och hysa förväntningar inom sig, med betoning på den framåtblickande sidan av Janus ansikte. Janus litterära motiv kan därmed visa hur förhållandet mellan erfarenhet och förväntan har förändrats i takt med den nya tidens inträdande, med avseende på *de erfarenheter och teorier som funnits nedlagda i Janus språkliga konstruktion och som härmed vaskats fram*.⁸⁷

Det förflutna var en närvarande del av den samtid som tillhörde Publius Ovidius Naso och på samma sätt levde ännu Michel de Montaigne genom det förflutna, in i framtiden. Montaignes essay inrymmer också citat av de människor som ända sedan antiken upplevt den ålderstignes villkor, eftersom dessa tankar överensstämde med Michel de Montaignes dåvarande samtidssituation. Det är en överföring av tidigare erfarenheter till kommande generationer som genom dess form, citatet, samtidigt inbegriper en viss historisk medvetenhet. I Montaignes samtid anas däremot en förändring eftersom de unga vänder sin blick framöver. Bacon, som är en del av denna generation, beskriver hur framtidens alla möjligheter, alla tekniska landvinningar, kan förverkligas när ännu kvarvarande vanföreställningar och fördomar har raserats. Francis Bacon uppmärksammar i sammanhanget att dessa nedtecknade tankar från det förflutna, dessa fragment som finns kvar från antiken, också har tolkats och förts vidare av andra författare. Just sådana författare, skriver Bacon, som uttolkat den ena boken i den andra, så snart de funnit ord som språkligt låter likadant, som motsvarat varandra ljudligt och bildligt, och som fungerat i analogi med några andra ord.⁸⁸ Bacon betecknar dessa ord som substanslösa, utan anknytning till yttervärlden, till naturens stadiga grund, men observerar samtidigt en språklig betydelseförändring, som förefaller modern i sammanhanget och som accentuerar detta förändrade förhållande till det förflutna.

Det som kunde förväntas av framtiden lösgjordes därefter från tidigare erfarenheter i det förflutna och så till den grad att även det nuvarande undandrog sig det som kunde erfaras. Elijah Fenton vänder sin blick tillbaka mot antiken som en reaktion på dessa skeenden, inte som ett led i sökandet efter kunskap, utan som ett svar på den osäkerhet som infinner sig vid mötet med oändliga, obegränsade möjligheter. Antiken är samtidigt ytterst närvarande hos Fenton, mer påtagligt än hos de tidigare författarna. Ödet betonas, markeras och framhävs, trots att blicken är framåtriktad. Den antika ödesbundna verkligheten utgör ett förlösande moment i Fentons samtida mellanrum, där ett

⁸⁷ Koselleck 1972, s XXIV. Då Koselleck skriver de erfarenheter och teorier som är nedlagda i *begreppen*, med följande ord, "... die in den jeweiligen Begriffen enthaltene Erfahrung und an die in ihnen angelegte Theorie."

⁸⁸ Francis Bacon, *A Critique on the more Ancient Philosophers*, ur *The Works of Francis Bacon*, vol. 11, London 1815, s 276, 278-279.

ständigt behov av nya framtidsutkast successivt ersätter bilden av den dittills traderade historiska kunskapen. Det är till synes ett förkastande av den historiska erfarenheten som inverkar betydligt på människans möjligheter att förstå, och kunna ta sig an, det närvarande. Reinhart Koselleck hänvisar i ett liknande sammanhang till ett yttrande av Alexis de Tocqueville (1805–1859), som sade att "det förflutna kastar inget ljus över framtiden, och det mänskliga intellektet trevar sig fram i mörker."⁸⁹ Janus har fångat en väsentlig aspekt av historien eftersom detta förhållande mellan det förflutna, den egna tiden och framtiden synliggörs och tydliggörs genom Janus dubbelsidiga form. Janus framstår därmed som belysande vid en synnerligen aktuell diskussion kring det förflutnas förhållande till framtiden och till den värdering av kunskap, vars värden i dagens samtid, riskerar att lösas upp i tomma intet.

⁸⁹ Alexis de Tocqueville, *Om demokratin i Amerika*, bok II, översättning Ervin Rosenberg, Stockholm 1997, s 424, citerat ur Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik*, översättning Joachim Retzlaff, Göteborg 2004, s 63.

Avslutning

Janus tillskrivs möjligheten att samtidigt kunna blicka bakåt och framåt, varmed också de historiska tidsdimensionerna, det förflutna, det samtida och det framtida sammanlänkas *via* Janus dubbelsidiga ansikte på samma sätt som erfarenhet och förväntan är sammanflätade med varandra. Den ena förutsätter den andra – ingen erfarenhet utan förväntan, ingen förväntan utan erfarenhet – med Reinhart Kosellecks ord. Janus båda sidor kan också sägas påminna om kategorierna erfarenhetsrum och förväntningshorisont, som enligt Reinhart Koselleck påvisar sambandet mellan det förflutna och framtiden. Då "erfarenhet och förväntan är två kategorier som, genom att få det förflutna och det framtida att haka i varandra, är lämpade att tematisera historisk tid."⁹⁰ Janus dubbelsidiga form utgör sinnebilderna för den historiska tiden, där dessa tidsdimensioner inryms, flätas samman och traderas vidare. Janus manifesterar därmed en spännvidd av erfarenheter och kunskaper, som sammanflätade och divergerade om vartannat, utgör mänsklighetens elementära grund.

Janusmotivets trädning hänvisar till en föränderlighet, en anpassning till olika textsammanhang samtidigt som Janusmotivets yttre dubbelsidiga form varit beständig, där en kontinuitet visualiseras som binder dåtiden och framtiden samman. Janus uppkom tidigare i sammanhang där förhållandet mellan det förflutna och framtiden togs an och problematiserades i samband med förståelsen av det samtida handlingsrummet. Janus blev sedan inbegripen inledningen till den karusell av ständig förändring, som snurrar allt fortare, med resultatet att tidigare historiska erfarenheter kommit att utelämnas obeaktade. Janus registrerar därmed övergången till den moderna världen som enligt Koselleck medfört att skiljelinjen mellan erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten ökat, och ständigt ökar, under den nya tiden. Det innebär att den samtida (moderna) människan bortser från den historiska erfarenheten och *behovet av att återkommande relatera det förflutnas förhållande till samtiden*. Janusmotivet framhäver motsatsen till det historielösa tillstånd som tenderar att utveckla sig i samtiden, när det förflutna varken kastar sitt ljus eller sin skugga över det närvarande.

⁹⁰ Koselleck 2004, s 170.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Bacon, Francis, *A Critique on the more Ancient Philosophers*, (1620), ur *The Works of Francis Bacon*, vol. 11, London 1815.
- Björck, Henrik, *Teknisk idéhistoria*, Göteborg 1995.
- Diderot, Denis & d'Alembert, Jean Le Rond, *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Artes et des Métiers*, vol. 18, Genève, 1778.
- Ekerman, Petros, preses, *De Jani Templo Clauso*, dis. Uppsala, 1742.
- Fenton, Elijah, *A Wish to the New Year*, (1705), ur *The British Poets in one hundred Volumes: Pomfret and Fenton*, vol. 29, Chiswick 1822.
- Jordheim, Helge, *Läsningens vetenskap: utkast till en ny filologi*, översättning Sten Anderson, Gråbo 2003.
- Koestler, Arthur, *Janus: en sammanfattning*, översättning Suzanne Almqvist, Göteborg 1981.
- Koselleck, Reinhart, *Einleitung*, ur *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band 1, utgiven av Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck, Stuttgart 1972.
- Koselleck, Reinhart, *Begriffsgeschichte und Sozialgeschichte*, ur *Vergangene Zukunft: zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main 1992.
- Koselleck, Reinhart, *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik*, översättning Joachim Retzlaff, Göteborg 2004.
- Milton, John, *Paradise Lost*, ur *The Complete Poems*, London 1998.
- Montaigne, Michel de, *Om några rader av Vergilius*, ur *Essayer: bok 3*, översättning Jan Stolpe, Stockholm 1992.
- Montaigne, Michel de, *Sur des vers de Virgile*, (1588), ur *Essais: livre trois*, Paris 1965.
- Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/janus/215440>, 22/12-2010.
- Nordisk familjebok: konversationslexikon och realencyklopedi*, Band 7 och Band 12, red. Theodor Westrin, Stockholm 1907 respektive 1910.
- Ovidius Naso, Publius, *P. Ovidii Nasonis Fasti: liber primus*, (omkring 8 e.v.t.) översättning Elias Janzon, Göteborg 1924.
- Ovidius Naso, Publius, *Ovid's Fasti*, översättning James George Frazer, Cambridge 1951.
- Shakespeare, William, *Othello*, London 1994.
- Schubert, Gotthilf Heinrich von, *Drömmarnes symbolik: en blick i andeverldens hemligheter*, översättning G. W. Bergström, Stockholm 1820.
- Stattius Papinus, Publius, *Silvae*, Cambridge 2003.
- Tocqueville, Alexis de, *Om demokratin i Amerika*, bok II, översättning Ervin Rosenberg, Stockholm 1997.
- Vergilius Maro, Publius, *Aeneiden*, översättning Ingvar Björkeson, Stockholm 1996.